

De psycholoog, de psychiater en de politicus

Opa

Als kind droomde ik van twee dingen: 1. een groot stuk kaas naast mijn bed waaruit ik, wanneer ik maar wilde, een hap kon nemen, en 2. een oude wijze man aan mijn zijde, die mij alles over de wereld kon vertellen. Mijn opa, de vader van mijn moeder, stierf eerder dan dat ik daadwerkelijk kon leren van zijn levenswijsheid. Sindsdien mis ik alle gesprekken die we over haat en liefde, goed en kwaad, oorlog en vrede, politiek en populisme, kunst en kitsch hadden kunnen voeren.

Mijn opa was een grote man. En hij was gesteld op zijn rust. Tijdens een bezoek aan mijn grootouders zat ik altijd stil in een hoekje stripboeken te lezen. Zittend in zijn stoel, in de andere hoek van de kamer, keek mijn opa bedachtzaam voor zich uit. Vochtige ogen, een treurige blik, omlijst door borstelige wenkbrauwen. Hangende oogleden, hangende mondhoeken. Hij zei niet veel. En als mijn opa om een biertje vroeg, dan bracht ik dat graag. Door mijn opa weet ik hoe respect voelt.

Mijn opa studeerde aanvankelijk Geneeskunde. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zat hij ondergedoken om zijn verplichtingen aan het front te ontlopen. Niet om mensen te doden, maar de tijd, las hij het werk van de Zweedse filosoof en mysticus Swedenborg. Geïnspireerd door het geestelijke, raakte mijn opa geïnteresseerd in de mens en zijn psyche. Materie bleek maar betrekkelijk. Zo besloot mijn opa van zijn studie Geneeskunde over te stappen naar de studie Psychologie.

Als professioneel psycholoog stond mijn opa aan de wieg van de Rijks Psychologische Dienst. Als amateurpedagoog bracht hij de leer van Swedenborg, soms met harde hand, over op mijn moeder. Ja, mijn moeder heeft het niet altijd makkelijk. Toen ze tien jaar was, zei mijn opa tegen haar: 'Niemand is te vertrouwen, zelfs je eigen vader niet.' Mijn opa kende de mens maar al te goed.

Karadzic

Tien jaar was ik, toen de Republiek Bosnië-Herzegovina internationaal erkend werd als zelfstandige staat. Gelegen op de grens van het Romeinse Rijk en Byzantium, en later het Habsburgse Rijk en het Ottomaanse Rijk, kent de bevolking van dit gebied een religieus en etnisch diverse samenstelling. Haar geschiedenis is er één van onderdrukking en opstand, verdrijving en migratie. Na de dood van Tito in 1980, het einde van een dictatoriaal communistisch regime waarin iedere uiting van of verwijzing naar etnische afkomst verboden was en eerdere oorlogstrauma's onbesproken en onverwerkt bleven, vormt die diversiteit door een opkomend nationalisme de aanleiding tot oorlogsgeweld en etnische zuiveringen.

Als reactie op de onafhankelijkheid, waarvoor de meerderheid van de Bosniërs in een referendum had gekozen, omsingelden de Bosnische Serviërs, verenigd in de Republika Srpska, de Bosnische hoofdstad Sarajevo. Inmiddels weten we wat daarvan gekomen is. Het is nu aan het Joegoslavië-tribunaal in Den Haag om te onderzoeken of de leider van de Bosnische Serviërs terecht beschuldigd kan worden van misdaden tegen de menselijkheid en genocide.

De primitieve behoefte van de mens om bij een groep te horen, omdat het centrum ervan veiligheid en vertrouwen zou bieden, vertaalt zich in een verlangen naar één duidelijke identiteit, een absolute waarheid. Binnen het kader van een groep, kan het individu zijn eigen ongeluk en zijn eigen zwaktes vergeten. Zijn emoties krijgen betekenis, of in het geval van etnische zuiveringen zelfs een functie, waarbij iedereen die buiten de groep valt maar moet verdwijnen. Een verleden en daaruit voortkomende mythes, waarin een groep als slachtoffer wordt neergezet, maken een gewelddadig individu van die groep minder schuldig.

De charismatische psychiater, gespecialiseerd in paranoia, die zich opwerpt als leider van de Bosnische Serviërs, weet hoe hij het spel moet spelen. Door op te komen voor de belangen van zijn volk verkrijgt hij op eenvoudige wijze de macht en waardering die hij als mislukte intellectueel moest missen. Hij vormt zich naar de behoeften van zijn omgeving en naar de omstandigheden. Dankbaar voor het wegnemen van angst en twijfel, legitimeren zijn fanatieke volgers zijn politieke daden. Omgekeerd legitimeert de leider de daden van zijn volgers, want wat zij doen is niet in het belang van henzelf, maar in het belang van de groep die de leider vertegenwoordigt. De waardering die leider en volgers naar elkaar uitspreken is een valse waardering: het is slechts een methode om de schuld af te schuiven. Een mechanisme dat zichzelf gedurende drie jaar, zo niet langer, gruwelijk succesvol in stand houdt.

Den Haag

Zesentwintig jaar was ik, toen dertien jaar na de Bosnische Oorlog een alternatief genezer werd gearresteerd. Een grondige knip- en scheerbeurt later verscheen een forse man van respectabele leeftijd, met treurige ogen, hangende mondhoeken en borstelige wenkbrauwen. De openbaar aanklager van het Joegoslavië-tribunaal ziet in deze man een oorlogsmisdadiger. En ik zie opa. Deze man, geen psycholoog maar een psychiater, koos op een ongelukkig en twijfelachtig moment voor een politieke carrière. Nu zegt hij deze keuze te betreuren. Hij had destijds ook literaire ambities. Als hij toen voor proza en poëzie als vorm gekozen had en niet voor de politiek, had hij in de afgelopen twintig jaar meerdere romans en tal van gedichten kunnen publiceren. Dan had hij niet over mensen, maar over woorden kunnen heersen.

Zelfrelativering, twijfel en gevoel voor nuance staan aan de basis van een vrij land. Als politiek leider braaf een kopje thee drinken om de boel bij elkaar te houden, is zo slecht nog niet. Saaie politiek is de beste politiek: wél een visie, géén fantasie. Als kunstenaar zouden verschillende Haagse politici mij wellicht meer inspireren. Verbeelde angst en getransformeerde frustratie kunnen goede kunst opleveren. En een veilige samenleving.

Ik vraag mijzelf af: voor welke misdaden heb ik mij, met het schrijven van dit stuk, behoed?